

Azərbaycan tibb elminin QƏHRƏMANI

Azərbaycan Tibb Universitetinin korifeylərindən biri, ölkəmizdə neyrofiziologiya və neyrokimya məktəbinin yaradıcısı professor Qəhrəman Qəhrəmanovun 90 illiyinə ithaf olunur.

"...BİZ HƏMİŞƏ HƏYAT BOYU YANIRIQ VƏ DAİM YANMAQ ÜÇÜN YAŞAYIRIQ"

Allahın bizə göndərdiyi sonuncu səmavi kitab - "Quran"da elmə, alimə böyük dəyər verilib. Müqəddəs peyğəmbərimiz Məhəmməd əleyhisəllam bir günlük elm oxumağı altmış ilin ibadətindən üstün saydığını buyurub. "Alim öldü, aləm öldü" deyimi qısalığına baxmayaraq, çox yüksək qiymətdi. Alimin sanbalını bunca gözəl ifadə edən misal söyləmək çətindi.

Tibb elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Qəhrəman Qəhrəmanovun şəxsinde ümumiləşmiş alim obrazını görməkə yanaşı, bir qədər əvvəl karımıza gələn deyimin haqq yerə yarandığına və işləndiyinə əmin olursan. Qəribədi ki, bu sətirləri yaza-yaza, onun şəkilləriylə sanki danışmışam mümkününü düşünürəm, bu işıqlı insanın zəkasının nurundan bir damla cöhrəmə sıçrayıb kimi, üz-gözümə işıq, təbəssüm qonduğunu duyuram.

Kimi Qəhrəman Qəhrəmanov? Onun zəhməti, rolu, nədən ibarətdi, yeri haradı? Bunun üçün 90 il əvvəl qədim Zəngəzur mahalının Qafan elində dünyaya göz açan bir insanın həyatını vərəqləmək lazımdı. Onda faktlar dil açıb danışacaq. Əgər qısa deməyə ehtiyac yarırsa, professor Qəhrəmanov - "Azərbaycan Tibb Universitetinin korifeylərindən biri, ölkəmizdə neyrofiziologiya və neyrokimya məktəbinin yaradıcısı, həyatda və elmdə böyük şəxsiyyət, yüzlərlə həkimin müəllimi idi" kəlmələrindən konkret nəse yazmaq olmaz. O, həyat amalı fitrətən biliyə böyük maraq sahibi kimi, elmin ənginliklərinə baş vurub, hər şeyin mahiyyətinə, kökünə çatmaq, həqiqəti ortaya çıxarmaqda görən əsl alim, şəxsiyyət olaraq tanınıb, təsdiqlənib.

Doğulanda ona Qəhrəman adı vermişdilər. Və sanki elm yolunda qəhrəmana çevrilmək vəzifəsi həmin andan onun çiyinə qoyulmuşdu. Səksən illik ömrü daim axtarışlarda, həqiqət, ziyalılıq uğrunda mübarizədə keçirən Qəhrəman müəllimin həyatını bir növ bu adın layiqincə doğrulmasına bənzətmək olar.

Validənlərini erkən itirən gələcək alim keşməkeşli ömrü yolu adlayıb, min bir sınaqlarla dolu bioqrafiasını şərfəle yazmaq bəcarmışdı. Uşaqlığında əzab-əziyyətə dözməli olan Qəhrəmanın qarşısına həyat gənclik illərində o zamankı Azərbaycan Tibb İnstitutunun rektoru Bahadır Eyvazov, görkəmli alimlər - Azərbaycanca anatomiyanın "atası" sayılan professor Kamil Balakışiyev, cərrahlığın ən incə sirlərini tələbələrə öyrədən Fuad Əfəndiyev, Mustafa Topçubaşov, Zülfüqar Məmmədov, fiziologiyaya dair maraqlı mühazirələri ilə tələbələrə valeh edən Abdulla Qarayev, biokimyəçi Əhəd Həsənov kimi xeyirxah insanları çıxardı. Onların sayəsində Qəhrəman elmdə

öz yolunu müəyyənləşdirdi. Xüsusilə, Bahadır Eyvazov və Zülfüqar Məmmədovun məsləhəti müstəqil inkişaf mərhələsinə qədəm qoymaqda olan fiziologiya elminə böyük töhfələr verəcək alimin seçiminə təsirsiz ötürülmədi. O çağın fiziologiya istiqamətində əsasən bioloqların araşdırmalar apardığını nəzərə alan hər iki alim, müəllim yetirmələrini bu yöndə tədqiqatlara meyilləndirməyi bacardılar. Bir zaman yalnız cərrah olmağı düşünən Qəhrəman bundan belə ömrünü fiziologiya elminin inkişafına həsr etməyin daha vacib və faydalılığını kəsdirdi. Və Azərbaycan tibb elmi onun simasında böyük bir alim qazandı.

Professor Qəhrəmanovun hələ təhsil illərində tələbə elmi cəmiyyəti çərçivəsində maraqla qarşılanan tədqiqatları 1950-ci illərdən öz bəhrəsini verməyə başladı. İnstitutu Stalin təqaüdüçüsü və "qırmızı" diplomlu məzun kimi bitirən Qəhrəman aspiranturayı da uğurla tamam etirdi. 26 may 1958-ci ildə professor Abdulla Qarayevin rəhbərliyi altında "Müxtəlif daxili üzvlər reseptorlarının çıxıqlandırılmasının asetilxolin mübadiləsinin bəzi aspektlərinə təsiri" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi. Qəhrəmanovun namizədlik dissertasiyasının ümumi qanunauyğunluğu və nəticələri digər müəllimlərin "interoreseptorlar və maddələr mübadiləsi" üzrə apardığı tədqiqatlar üçün başlanğıc rolunu oynadı.

Qəhrəman müəllimin normal fiziologiya kafedrasında sonrakı fəaliyyəti də çox məhsuldar oldu. O, 1959-cu ildə sinirdə impulsun mərkəzi və periferik istiqamətlərdə yayılmasını nümayiş etdirən ən sadə və münasib üsulu təklif etməklə, ilk dəfə olaraq sinir lifləri arasında əfpatik ötürməni müəyyənləşdirdi. Bu ixtira fiziologiya fənnini tədris edən təhsil müəssisələrində son əlli ildən bəri ən çox istifadə olunan üsullardan biridir.

Həmin ildə o, eksperimentdə böyrək ifrazat funksiyasının öyrənilməsi üçün yeni üsulu ixtira etdi. Bu üsulun ixtirası xroniki eksperimentdə sidinin dəri səthinə tökülməsinin və axarlara infeksiya düşərək qalxan pielonefrit törətməsinin qarşısını almağa imkan verdi. Təcrübədən kənar vaxtda sidinin axarlardan sidik kisəsinə tökülməsi mümkün oldu.

Akademik İ.P.Pavlov həzm sistemi fiziolo-

giasını öyrənmək üsullarına ehtiyac barədə 1894-cü ildə yazırdı: "Yaradılması ən çox arzu edilən üsul ələsdir ki, onun təbiiq həzm şirəsinin təcrübə əsasında xaricə, təcrübədən kənar vaxtlarda isə bağırsağa axmasına imkan versin. Bunu icad edən şəxs ən böyük mükafata layiqdir". Dahi fizioloqun tövsiyəsini həyata keçirmək arzusu ilə bir çox alimlər yeni üsullar yaratmağa illər boyu əmək sərf etsələr də, bu çətin problemin həlli Qəhrəmanovun 1960-cı ildə ixtira etdiyi orijinal üsulların təbiiqi sayəsində mümkün oldu. Burda onun məharətli - cərrahlıq bacarığı yerinə düşdü. Qəhrəman müəllimin yaratdığı üsullar mədənin, pankreasın, nazik bağırsağın şirələrini və ödə eksperimentdə bir fistuladan bir neçə şirəni ayrı-ayrılıqda və eyni vaxtda almağı, təcrübə aparılmıqdada isə həzm kanalına qaytarmağı çəçəkləşdirdi.

Bu üsulların ixtiraları olduğunu o zamankı İxtiralar və Keşflər Komitəsi müəllif şəhadətnamələri ilə təsdiqlədikdən sonra həzm sistemi üzvlərinin fiziologiyası problemlərindən bir çoxunun həllinə geniş imkanlar açdıqlarına görə keçmiş SSRİ-də (Bakı, Moskva, Lvov) və

xaricdə (ABŞ-in Medison Universitetində) onların təbiiqinə başlanıldı.

Həmin ildə professor Qəhrəmanov beyin fəaliyyətinin mediator mexanizmlərinin neyromakoloji aspektlərinin öyrənilməsi üçün geniş imkanlar açan kimyəvi qıcıqlandırıcıların yeni intrakaratid inyeksiyası üsulunu təklif etdi. Bu üsulun ixtirası eksperimentdə yuxu arteriyasını salamat saxlayaraq baş beyinin qan təcizatını pozmaq şəraitində müxtəlif maddələrin intrakaratid yeridilməsinə imkan verdi.

Professor Qəhrəmanovun ixtiraları arasında 1977-ci ildə təklif etdiyi, istiqanlı heyvanlarda cərrahi əməliyyat aparmadan summar tüpürək ifrazını yazmaq, bir il sonra qurbağa ürəyinin venoz cibi, qulaqçlıqları və medəciyinin təçəl-lüslərini eyni vaxtda ayrı-ayrılıqda yazmağa imkan verən elektron-mexaniki kardiografiya və 1979-cu ildə icad etdiyi periferik damara vazokonstriktor və vazodilyator təsirlərin qrafik yazısını almaq üsulunu geyd etmək yerinə düşər.

1960-1966-cı illərdə Qəhrəman Qəhrəmanov Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının Normal və Pataloji Fiziologiya İnstitutunda görkəmli fizioloq, dünya şöhrətli alim, akademik Pyotr Kuzmiç Anoxinin rəhbərlik etdiyi "Mərkəzi sinir sisteminin ümumi fiziologiyası laboratoriyası"nda uzunmüddətli elmi ezamiyyətdə oldu. Burada o, "Baş beyin fəaliyyətinin xolinerqik və adrenergik mexanizmlərinə dair" adlı doktorluq dissertasiyası üzərində çalışaraq, 10 fevral 1966-cı ildə müvəffəqiyyətlə müdafiə edir.

Müdafiədən bir neçə gün sonra Bakıya qayıdan və həmin vaxtdan etibarən Azərbaycan Tibb İnstitutunda (indiki Tibb Universiteti - S.E.) normal fiziologiya kafedrasında elmi və pedaqoji işlərin yenidən təşkilinə başlayan professor Qəhrəmanov 4-5 ilin ərzində rəh-

liq Akademiyasının fiziologiya institutuna bənzəyir".

Laboratoriya alimin sevimli peşəsi - elm ilə tam məşğul olmağa yetərliydə. Buranın fəaliyyəti zamanı eksperimental yolla yeni anlayışlar alınır və neyrofiziologiya və neyrokimya sahəsində orijinal konsepsiyalar irəli sürülür. Bir fakt da maraqlıdır ki, istedadlı alim ustadı akademik Mustafa Topçubaşovla birgə Nobel mükafatına namizədlərdən hesab olunub. Amma təəssüf ki, sovet rejiminin əngəlləri həmvətənlərimizi bu yüksək məqamdan kənar qoyub.

...Əlbəttə, Qəhrəman Qəhrəmanovun fəaliyyəti yalnız sadalanan bu faktlarla bitmir. Hələ neçə-neçə keşflər bu yazıdan kənar qaldı. Bir məqamisa qeyd etməyə ehtiyac var. O, türk dünyası və bütövlükdə Şərqi tarix və fəlsəfəsi, poeziyası barədə ensiklopedik biliklərə malik idi və bu biliklərdən mühazirələrdə məharətlə istifadə edirdi. Mühazirələrində fiziologiya və tibbin ən yeni nailiyyətləri, tarix, fəlsəfə, nadir təbiət hadisələri, müxtəlif tipli keşflərin təkrarsız fizioloji-fəlsəfi interpretasiyası, poeziyanın, ədəbiyyatın, teatrın, bütün dövrlər üçün nadir nümunələrini fizioloji süz-gəcdən keçirərək, dumduzu bulaq suyu kimi çatdırmağı ustalılıqla bacaran alim yorulmadan Nizamidən, Nəsir Xosrov Dəhləvidən, Tusidən, əl-Farabidən, İbn Sinadan, Nəsimidən, Bəhmənyardan, Sabirdən və başqalarından sitat gətirirdi.

Az adam bilir ki, Qəhrəman müəllim özü də şeir yazırdı.

*Təbiətin övladı, şah əsəridir insan,
Onu mütalif etmək, dərk etmək deyil asan.
Odur duyan, düşünən, hər arzunu, əməli,
Təkamüllə gəzəndi kəlamı və kamalı.
Ariflər gözəl deyib: varlığın əşrafisən
Canlılar aləmində ən dəyərlilə incisən.
Öz giymətin bilginən, dünya sənəz hec nədir,
İnsan gədrin bilməyən vəhşidir, divanədir.*

Bu sətirlərin müəllifi eyni zamanda gözəl ailə başçısı idi. Bu ailə bütövlüklə tibb sahəsinin təmsilçilərindən ibarətdi. Hazırda ömrünün ahlil çağlarını yaşayan, mərhum alimin ömür-gün yoldaşı Emiliya xanımdan tutmuş, övladları - Aygün, Aynur və Aydınacan hamısı həkimdi, həyatlarını insanlara şəfa verməyə həsr edən Qəhrəman müəllimin davamçılarıdır.

On il əvvəl dünyasını dəyişmiş Qəhrəman Qəhrəmanovu yüksək qiymətləndirən həmkarları onun xatirəsini əziz tuturlar. Və bu məqamda böyük alimin vaxtilə dediyi sözlər bir daha yada düşür, ardıcılıqlarına yol göstərir: "...Biz həmişə həyat boyu yanırıq və daim yanmaq üçün yaşayırıq".

Bu kəlmələr fədakar alim ömrünün təcrübəmandı, şərhəz-filansız...

Seymur Elsevər
seymur_elsever@yahoo.com